

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

Facultatea de
Istorie și Geografie

TEZĂ DE DOCTORAT

DOMENIUL ISTORIE

Take Ionescu - omul politic și diplomatul

REZUMAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof.univ.dr.Dumitru VITCU

DOCTORAND:
Georgeta TÂMPESCU (LUCA)

SUCEAVA, 2015

Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava

720229, Suceava, România
str.Universității nr.13
tel: 0230 216 147
0230 522 978
fax: 0230 520 080

INTRODUCERE

Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX a fost marcat de transformările radicale, galopante pe care le-a suferit societatea românească, în care s-au confruntat curente și concepții de idei diferite, liberalismul și conservatorismul, pe baza lor cristalizându-se primele formațiuni politice de sine stătătoare, Partidul Conservator și Partidul Liberal, s-a câștigat pe câmpul de luptă independența de stat, s-a dat forma de organizare modernă a statului român, cea de regat sub conducerea regelui Carol I, s-a realizat îndeplinirea idealului național al tuturor românilor, acela de a se uni și a trăi liberi în fruntariile aceleași țări.

În această epocă a luptelor pentru îndeplinirea idealurilor noastre naționale, idealuri ce îi vor marca întreaga carieră politică și diplomatică, s-a născut și evoluat una din cele mai prolifiche personalități ale acestor timpuri, Dimitrie G. Ion, pe care posteritatea îl va reține drept Take Ionescu.

Fiu de mic burghez, negustor de cereale, Take Ionescu reprezintă exemplul edificator al omului care a triumfat datorită meritelor sale personale, care s-a impus pe scena politică fără a deține o avere impresionantă sau un nume istoric cu rezonanță, deopotrivă adulat de păturile de jos și invidiat de castele ce decideau destinele țării, respectat și apreciat în cercurile politice internaționale în care a avut de multe ori un cuvânt important de spus, reușind să urce pe scara politică pe cele mai înalte trepte ale ierarhiei, șef de partid și prim-ministru.

Studiul își propune să surprindă traiectoria omului politic de-a lungul întregii sale cariere și totodată să marcheze dilemele, nemulțumirile, aspirațiile, dorințele, eșecurile și succesele avute, cu scopul de a creiona cât mai realist o imagine nepărtinitoare a celui care a fost Take Ionescu. Aducerea la lumină și reliefarea straturilor unei personalități debordante, insuficient cunoscută și pe nedrept dată uitării, a cărui muncă, tenacitate, dăruire, putere de sacrificiu, puse în slujba realizării țelului de unitate națională, reprezintă unul din fundamentele importante, motivația principală în alegerea realizării acestui studiu. Acest om, plin de bunătate, incapabil să pedepsească orice abuz, iertător și îngăduitor, calități ce aveau să-i pricinuiască multe neajunsuri de-a lungul întregii sale cariere politice, a excelat în tot ceea ce și-a propus, cu predilecție în domeniul diplomatic, domeniul său de suflet, căruia i se va dedica în totalitate, în ultimii ani ai vieții sale politice, fiind inițiatorul alianței regionale Mica Înțelegere, menită să apere interesele statelor în garantarea frontierelor stabilite prin tratatele de pace de la Paris.

A fost un avocat strălucit, cu o ținută de înaltă clasă, Eugen Lovinescu comparându-l cu un lord de Derby, ziarist cu vocație, înființând și conducând numeroase cotidiene de renume ale vremii, orator desăvârșit, fermeca mulțimile cu glasul și elocința sa, astfel încât, încă din studenție fusese supranumit Tăkiță gură de aur, și un talentat debater parlamentar, analele parlamentului fiind îmbogățite cu discursurile sale antologice, adevărate perle oratorice ocazionate adesea de momentele cruciale pe care le-a traversat poporul român în istoria sa.

De la întoarcerea sa în țară în 1881, în urma studiilor de drept la Paris, absolvite cu magna cum laude, și până la încetarea sa din viață în 1922, Take Ionescu avea să facă parte și să se implice neîncetat în procesul de dezvoltare economică și politică a României contribuind substanțial la evoluția regatului român spre cadrul necesar desăvârșirii României Mari. În toată această perioadă și-a păstrat un loc proeminent în politica țării, deținând pe rând portofoliile de ministru al Cultelor și Instrucției Publice (1891-1895, 1899-1900), ministru al Finanțelor (1900, 1904-1907), ministru de Interne (1912-1914), ministru de stat (1916-1917), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1917-1918), ministru de Externe (1920-1921) și președinte al Consiliului de Miniștri (1921-1922).

Rămân emblematic, pentru rolul jucat de Take Ionescu în realizarea României Mari, rol subestimat or neglijat adesea de cercetătorii perioadei, cuvintele marelui său rival, Ion I. C. Brătianu, care în cuvântarea prilejuită de trecerea sa la cele sfinte recunoștea că în făurirea României Mari, mare a fost rolul său.

Obiectivul științific al studiului de față a avut în vedere analiza și surprinderea formării și evoluției omului politic de-alungul întregii sale activități. Studiul a fost structurat în cinci capitole, cu o listă de referințe bibliografice și anexe. Primul capitol intitulat *Orizont formativ. Intrarea în viața politică* este dedicat formării sale intelectuale, atât în țară cât și în străinătate și primelor manifestări în viața politică. Atras de Ion C. Brătianu, ce urmărea înregimentarea tineretului merituos, școlit în Occident pentru a-și întări partidul, va intra în rândurile Partidului Liberal, după cum se va vedea în cel de al doilea subcapitol. Retragerea opt luni mai târziu din partid, gest motivat de abuzurile săvârșite de guvern pentru a rămâne la putere și activarea în următorii ani în cadrul grupării disidente liberale ce avea drept prim obiectiv răsturnarea guvernului condus de Ion C. Brătianu reprezintă subiectul celui de al treilea subcapitol.

În cadrul celui de al doilea capitol *Schimbare de macaz doctrinar și politic* s-a surprins înregimentarea sa în rândurile Partidului Conservator în urma insistențelor lui Alexandru Lahovary și Nicolae Filipescu, fapt ce va duce la obținerea primului portofoliu ministerial, cel al Cultelor și Instrucțiunii publice, în cadrul mării guvernări conservatoare condusă de Lascăr

Catargiu din 1891. În cadrul unui subcapitol distinct este analizată deosebită atenție pe care o acordă mișcării naționale a românilor din Transilvania, pentru care trimite subvenții sub diferite pretexte, de multe ori fără știrea propriului guvern.

Ultimul subcapitolul evidențiază momentul și cauzele, divergențele crescânde din sânul partidului, pricinuite de tendința fruntașilor cu state vechi, precum P. P. Carp și a protejatului său Al. Marghiloman de a-l îndepărta pe Take Ionescu din cărțile accederii la funcția de șef al partidului, ce au provocat o nouă sciziune, în urma căreia Take Ionescu va pune bazele în 1908, celui de-al treilea partid politic al României moderne, Partidul Conservator Democrat, evoluția sa pe scena politică românească fiind urmărită pe tot parcursul existenței sale, până în anul 1922. Regele Carol I nu se va încumeta să-i dea întreaga putere niciodată, indiferent de cât de mari au fost succesele sale electorale în alegeri.

Cel de al treilea capitol *Take Ionescu și politica externă a României până la primul război mondial* debutează cu un prim subcapitol în care se evidențiază schimbarea viziunii sale în politica externă datorită întinselor sale contacte și relații diplomatice, de pe urma cărora realizează că îndeplinirea idealului național se va putea face doar alături de forțele Antantei. Venirea la cârma guvernului de abia în 1912, dar împreună cu Titu Maiorescu, guvernare încheată pentru a gestiona criza balcanică ce tocmai izbucnise în Europa, reprezintă preocupări vizate în următorul subcapitol. În ultimul subcapitol este surprinsă activitatea fructuoasă de mediere a păcii, întreprinsă de Take Ionescu la cererea prim-ministrului grec Elefterios Venizelos, dintre Grecia și Turcia în urma celui de-al doilea război balcanic.

Capitolul patru *În vâltoarea afirmării și înfăptuirii năzuințelor naționale* surprinde perioada cea mai prolifică din activitatea sa politică și diplomatică. Declanșarea primului război mondial va deștepta mai aprins ca niciodată în sufletul său, năzuințele de unitate națională, militând fervent împreună cu Nicolae Filipescu pentru intrarea României în război. Înfrângerea armatelor române pe câmpul de luptă, ocuparea teritoriului țării de către germani, retragerea regelui și a guvernului la Iași, nu aveau să-l descumpănească, el propăvăduind rezistența până la capăt, nici un sacrificiu nefiind prea mare pentru ca națiunea română să-și îndeplinească idealul național. În urma încheierii păcii separate de la București, Take Ionescu pleacă la Paris unde va desfășura o prodigioasă activitate propagandistică în cadrul țărilor Antantei, reușind să implementeze legitimitatea dreptului românilor de a se uni în cadrul aceleiași țări.

Ultimul capitol *În amurgul carierei politice și al vieții* este închinat perioadei de final a carierei sale politice care a coincis cu trecerea sa în neființă. Întors în țară, după Conferința de

pace de la Paris, Take Ionescu nu mai găsește aceeași aderență în masele populare, intrând în guvernul generalului Alexandru Averescu, unde va deține portofoliul de ministru de externe. Cel de al doilea subcapitol prezintă geneza Miciei Înțelegeri, alianță regională cu un caracter strict defensiv, Take Ionescu fiind inițiatorul acesteia. Ultimul său act politic a constat în formarea guvernului efemer de o lună, necesar regelui Ferdinand pentru a face o tranziție lină spre venirea unui nou guvern liberal. În urma votului de blam, guvernul Take Ionescu se retrage, el plecând, mai senin ca niciodată, afirma Nicolae Iorga, în vacanță în Italia. În urma unei infecții va deceda într-un sanatoriu din Roma la 22 iunie 1922.

Complexitatea activității sale politice și diplomatice, polivalența personalității sale au suscitât de-a lungul timpului un interes destul de moderat. În această direcție există o serie de articole și studii, capitole în lucrări de specialitate, monografii, apărute cu predilecție după anii 1990, ce au reliefat diferite aspecte ale vieții sale precum originea, formarea sa intelectuală, specializarea, concepțiile și ideile sociale, economice, politice, activitatea politică și diplomatică. Din păcate, amintirea sa a ajuns a se reduce la repetarea doar a câtorva sintagme care nu ating esența unei identități remarcabile. Dacă în perioada interbelică numele său a continuat a fi menținut de către apropiații săi în actualitatea vremii, după cel de al doilea război mondial, numele său a intrat într-o uitare impusă, întreruptă pe alocuri, dar cu restricții ideologice precise. În prezent, Take Ionescu se confruntă cu aceeași necunoaștere, datorată și evoluției diferite a societății actuale, spre epoca de mult pierdută, a cărui mesager a fost, întorcându-se, în special, doar cei interesați de acele timpuri.

Cercetarea surselor documentare și coroborarea lor cu sursele publicate au dus la evidențierea unor noi aspecte ale vieții și activității politice și diplomatice ale lui Take Ionescu. Din acest punct de vedere cele mai valoroase surse ce pot fi menționate sunt fondurile arhivare Take Ionescu, Titu Maiorescu, dr. C. I. Istrate, de la Biblioteca Academiei Române, care surprind natura raporturilor pe care Take Ionescu le stabilește și le întreține cu mari oameni politici și personalități culturale ale vremii.

Edificatoare în surprinderea evoluției relațiilor și conjuncturilor politice naționale și internaționale în care se desfășura viața politică românească sunt fondurile de arhivă existente la Biblioteca Națională a României. În fondul Saint Georges există unele documente de mare importanță, începând cu actul său de naștere, scrisori personale, rapoarte ale legațiilor din străinătate, probleme politice diverse legate de politica internă și externă, până la proiectul în limba franceză de creare a alianței regionale defensive, Mica Înțelegere, a cărei existență i s-a datorat. Consultarea fondului Take Ionescu de la Arhivele Naționale Centrale a relevat

activitatea ziaristică intensă, a elucidat anumite aspecte legate de mentalitatea vremii și a oamenilor politici contemporani lui.

Izvoarele edite precum Dezbaterile Adunării Deputaților și Senatului, colecțiile de documente interne și externe, presa vremii au constituit o sursă de egală valoare documentară. Dezbaterile Parlamentului constituie sursa documentară fundamentală pentru istoria României moderne, ele stând mărturie confruntărilor acerbe dintre partidele și grupările politice, dintre oamenii politici ce le reprezentau, generate de interesele fiecărei clase sociale din care făceau parte. Presa a constituit un izvor nesăcătuit de informații din care s-a putut cunoaște societatea modernă sub toate aspectele sale: economic, social și politic.

Tot aici pot fi integrate și memoriile, amintirile, notele sau însemnările zilnice ale unor oameni politici sau militari, martori sau participanți la evenimentele în curs de desfășurare. Edificatoare pentru perioada războaielor balcanice și a primului război mondial și de un real folos au fost *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu¹, *Memoriile*² lui I. G. Duca, lucrarea *Supt trei regi. România contemporană de la 1904 la 1930*, a lui Nicolae Iorga³. Discursurile oamenilor politici au sintetizat de asemenea o sursă importantă de informații, ce prezintă într-o manieră autentică evenimentele istorice. În acest caz, s-au situat pe primul loc *Discursurile politice* ale lui Take Ionescu publicate prin îngrijirea profesorului Cristu S. Negoescu, în 1897, 1902, 1903, în trei volume, prin intermediul cărora se pot descoperi veleitățile sale de neîntrecut orator și debater parlamentar, concepțiile sale politice, sociale și economice. Reprezentative pentru elocința și ardoarea cu care s-a dedicat țelului său suprem, sunt discursurile lui Take Ionescu din timpul războiului mondial, din anii 1915-1917, grupate în volumul *Pentru România Mare*⁴, pătrunse de un fierbinte patriotism, militând cu ardoare pentru realizarea idealului secular de unire a românilor, pe care îl vedea realizabil cât mai curând, prin intrarea în război alături de Puterile Antantei. Pe aceeași linie se înscrie și volumul său de *Amintiri*⁵, o colecție de portrete a oamenilor politici și diplomaților din cele două tabere care s-au înfruntat în timpul primului război mondial, prezentând totodată succinte evocări de momente istorice din activitatea sa diplomatică, poziția și concepția sa

¹ Titu Maiorescu, *România și războiul mondial. Însemnări zilnice inedite*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1999.

² Ion G. Duca, *Memorii*, Vol. I, II, III, IV, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994.

³ Nicolae Iorga, *Supt trei regi. România contemporană de la 1904 la 1930*, ediție de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Editura Pro, București, 1999.

⁴ Take Ionescu, *Pentru România Mare: discursuri din războiul: 1915-1917*, Editura Lumea nouă, București, 1919.

⁵ Take Ionescu, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție de Nicolae Șerban Tanașoca, Editura Fundației Pro, București, 2005.

asupra evenimentelor contemporane. În cadrul acestor pagini el ne relevă clara sa viziune asupra consecințelor războiului, război care avea să modifice fața lumii întregi, deschizând drumul democratizării și constituirii popoarelor naționale, de sine stătătoare.

În cadrul lucrărilor speciale se distanțează cele două monografii complexe ale celor doi biografi ai săi, Romulus Seișanu⁶ și Constantin Xenii⁷ și lucrarea lui Anastasie Iordache⁸, apărută în anul 2008. Monografia lui Xenii, intim și devotat colaborator politic, care a și fost premiată de Academia română, a oferit un ajutor important în vederea conturării personalității și activității sale politice.

Evident, acest demers științific nu ar fi putut fi finalizat fără a se apela la sursele care prezintă peisajul politic, social-economic și cultural al vremii. Printre acestea se integrează lucrările istoricilor Ion Bulei⁹, Apostol Stan¹⁰, Lungu Traian¹¹, Iordache Anastasie¹², care reușesc să surprindă cu exactitate frământările, aspirațiile, dificultățile unei societăți aflată în plin proces de afirmare și modernizare.

⁶ Romulus Seișanu, *Take Ionescu*, Editura Universul, București, 1930.

⁷ Constantin Xenii, *Take Ionescu (1858–1922)*, Editura Universul, București, 1932.

⁸ Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, ediția a II-a rev., Editura Universal Dalsi, București, 2008.

⁹ Ion Bulei, *Atunci când veacul se năștea... lumea românească 1900-1908*, Editura Eminescu, București, 1990; Idem, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, Editura Politică, București, 1987.

¹⁰ Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România*, Editura Albatros, București, 1995.

¹¹ Traian P. Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888-1899)*, Editura Științifică, București, 1967.

¹² Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și-a primului război mondial 1907-1918*, Editura Paideia, București, 2001.

I. Orizont formativ. Intrarea în viața politică

I. 1. Perioada copilăriei și a studiilor din țară și străinătate

Provenind din clasa mijlocie, tatăl său fiind un cunoscut negustor de cereale, marele european se naște la 13/25 octombrie 1858, fiind al doilea fiu al lui Gheorghe Ioan și Eufrosina, în actul de naștere fiind trecut cu numele: Dumitru Ioan, pe care l-a schimbat mai târziu în Dumitru Ionescu și apoi în Take Ionescu. Își va începe cursurile primare la vârsta de cinci ani, la Ploiești în anul 1863. În urma epidemiei de holeră care a bătut țara și care l-a atins și pe el, tatăl este nevoit să-și declare falimentul și în final să părăsească orașul. În 1864, Gheorghe Ioan va lua în antrepriză vămile din Țara Românească stabilindu-se la Giurgiu. Pe Take, îl va interna la pensionul *Geaniloni* din București, pentru a urma cursul primar.

Absolvind cu succes școala primară, Take a fost înscris la liceul „Sf. Sava”, unde învață și fratele său mai mare, Constantin, obținând premiul I în toate clasele, afișând înclinații deosebite pentru analiză și sinteză și spre critica literară și artistică. La 17 ani va absolvi bacalaureatul cu notă maximă, uimindu-și membrii comisiei cu pregătirea sa. În toamna anului 1875, Take Ionescu pleacă la Paris unde va urma cursurile Facultății de Drept. În mai 1881, după ce în prealabil publicase broșura intitulată *De la condition de l'enfant naturel dans la legislation roumaine*, își ia doctoratul cu teza *De la recherche de la filiation naturelle* - teză reținută de facultate -, care a adus autorului său mențiunea „magna cum laude”. Vreme îndelungată teza lui Take Ionescu a fost considerată de către specialiști ca o lucrare „clasică”, ce reprezenta ultimul cuvânt al științei juridice asupra acestei spinoase chestiuni.

Convingerile patriotice ale lui Take Ionescu încep să prindă contur în această perioadă, aflându-și rațiunea în situația cu totul dramatică a întregii națiuni române, soarta milioanei de români din afara hotarelor interesându-l profund pe Take Ionescu.

La 13 noiembrie 1881, Take Ionescu se va căsători cu Elisabeth Richards, fiica unui burghez londonez, la Brighton, împotriva voinței tatălui său, fapt ce a cauzat ruperea relațiilor dintre tată și fiu timp de mulți ani, fapt care peste ani, când momentele melancolice devin mai dese îl va face să afirme că în momentul unic al vieții în care se pot căpăta relații sau avere, el s-a mulțumit să nu câștige decât fericire.

I. 2. Întoarcerea în țară și primele manifestări în viața politică

După întoarcerea în țară în 1881, timp de câteva săptămâni, Take Ionescu va alege cariera de avocat, înscriindu-se în baroul de Ilfov. Încă de la început el se va impune în barou ca un element de valoare prin întinsele sale cunoștințe juridice, prin talentul său de a construi armonios o pledoarie și de a expune clar și concis chestiunile de drept. Take Ionescu a activat cu succes și în domeniul publicistic, colaborând cu diverse cotidiene importante ale vremii și conducând sau înființând diferite alte periodice precum „Timpul”, „Dreptatea” (1888), „Constituționalul” (1889), „Conservatorul” (1900), „Acțiunea” (1902).

Domeniul în care Take Ionescu avea să aducă însă o contribuție masivă și, în care, prin inteligența sa excepțională și prin marea artă a cuvântului, se va impune ca un adevărat bărbat de stat și ca un neîntrecut orator, a fost însă domeniul politic-diplomatic. După întoarcerea sa în țară, Take Ionescu se va înscrie în clubul Partidului Liberal din capitală în anul 1883, alături de alți tineri meritoși întorși de la studii din Apus precum C. C. Arion, Alexandru Marghiloman, C. Disescu, M. Djuvara, I. Negruzzi, V. Pogor, L. Negruzzi. Perioada liberală nu va dura mult, după numai opt luni de zile, nemulțumit de sistemul despotoc de conducere a lui Ion C. Brătianu, Take Ionescu se va retrage din partid, trecând în opoziție.

I. 3. Desprinderea de Partidul Liberal și activitatea în cadrul grupului de disidenți

În anii ce au urmat opoziția va desfășura o activitate intensă menită să răstoarne guvernul Ion C. Brătianu. În toamna anului 1886, tinerii liberali împreună cu Take Ionescu se declară grupare disidentă de opoziție. Liberalii disidenți în frunte cu N. Fleva, Take Ionescu, Al. Djuvara, își anunță desprinderea lor și motivele ce au cauzat această desprindere. Ei cereau libertatea presei și a întrunirilor, conducere colectivă de partid, prin înlăturarea omnipotenței lui I. C. Brătianu, suprimarea intervenției autorităților în alegeri și a regelui în luptele dintre partide. Patima politică va atinge culmi greu de închipuit, ajungându-se la manifestații ample de stradă, stăvilite adesea cu forța armatei de către guvern. În 1888, deși câștigase alegerile organizate în prealabil, guvernul este nevoit să se retragă în urma presiunile publice și a scăderii sprijinului regal.

La începutul anului 1889 are loc destrămarea Opoziției Unite și a Partidului Liberal-Conservator, ambele constituite ad-hoc, cu scopul înlăturării guvernului Brătianu, Take Ionescu păstrându-și în continuare statutul de disident pentru următorii șapte ani.

II. Schimbare de macaz doctrinar și politic

II.1. Aderarea la Partidul Conservator. Dobândirea primului portofoliu ministerial.

Disidența liberală a lui Take Ionescu a constituit o perioadă de tranziție spre celălalt partid de guvernământ, Partidul Conservator. După demisia guvernului Brătianu, Take Ionescu se consideră în continuare un disident liberal, un opozant în timpul guvernărilor conservatoare prezidate succesiv de junimistul Theodor Rosetti (1888-1889), Lascăr Catargiu (martie-noiembrie 1889), generalul George Manu (1889-februarie 1891), și generalul Ioan Em. Florescu (februarie-noiembrie 1891).

După demisia guvernului I. Em. Florescu, regele l-a numit pe Lascăr Catargiu, președintele Partidului Conservator, pentru formarea noului guvern. Lascăr Catargi, Al. Lahovary și N. Filipescu fac apel la Take Ionescu pentru a intra în Partidul Conservator, oferindu-i Ministerul instrucției publice și cultelor. De pe această poziție, Take Ionescu va legifera o serie de legi importante precum: legea organizării administrației centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, legea clerului mirean și a seminariilor, legea învățământului primar și primar normal, legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice.

II.2. Poziția lui Take Ionescu față de mișcarea națională a românilor din Transilvania

La 2 ianuarie 1891, lua ființă *Liga pentru unitate culturală a tuturor românilor* cu scopul de a sprijini lupta de eliberare națională a românilor de sub stăpânirea austro-ungară. În rândurile acesteia, pe lângă personalitățile cele mai de seamă ale vieții publice din România precum: V. A. Urechia, A. D. Xenopol, D. Onciul, V. Pârvan, N. Iorga, Barbu Șt. Delavrancea, I. L. Caragiale, dr. C. Istrati, Spiru Haret, dr. V. Babeș, vor activa și unii oameni

politici precum Take Ionescu. Take Ionescu va fi cel care va reintroduce vechiul obicei de a ajuta bănește bisericile și școlile din Ardeal, ajutoarele acestea fiind date, unele, cu titlul de subvenție, - pentru școli și biserici - și altele, secrete, diferitelor instituții, asociații, ziare, comitete politice, sau persoane, care meritau să fie sprijinite în interesul cauzei naționale. Toată activitatea sa a fost dată în vileag de D. A. Sturdza, cu riscul de a compromite definitiv cauza românească, în dorința sa de a ajunge prim-ministru.

Presiunile tot mai numeroase ale opoziției liberale pe tema problemei naționale la care s-a adăugat legea minelor a lui Petre Carp, ce a stârnit vii controverse în rândul majorității au dus la demisia guvernului Lascăr Catargiu la 3 octombrie 1895. Nefiind ales în noile alegeri, Take Ionescu se dedică călătoriilor, având ocazia să discute cu oameni politici importanți din din viața politică externă. Venind la putere, Sturdza a suprimat acordarea subvențiilor către școlile și bisericile din Transilvania, punându-le în pericol existența și posibilitatea de a supraviețui. Politica dusă de Sturza față de românii din Transilvania și servilismul afișat față de Ungaria, au determinat căderea guvernului său la 30 martie 1899.

II. 3. Noi portofolii ministeriale. Continuarea politicii naționaliste

După un interval liberal de aproape patru ani, conservatorii revin în 1899 la guvernare, sub conducerea lui Gh. Gr. Cantacuzino, Take Ionescu ocupând din nou portofoliul Cultelor și Instrucțiunii publice. În continuarea politicii sale naționaliste, Take Ionescu avea să sprijine la fel de mult și școlile românești din Macedonia, ducând o activitate neîntreruptă pentru recunoașterea școlilor românești existente și pentru înființarea altora subvenționate de statul român, el cerând neconținut ca românii macedoneni să aibă dreptul să întrebuințeze limba lor națională în bisericile lor, iar guvernul otoman să recunoască naționalitatea română din Turcia europeană și să-i acorde dreptul de a avea comunități, școli de toate gradele și biserici naționale. În urma presiunilor în 9 mai 1905, sultanul Abdul Hamid al II lea avea să dea o iradea prin care se recunoștea românilor, printre altele, libera folosință a limbii române în biserici și în școli.

II. 4. Un nou „divorț” politic. Constituirea Partidului Conservator Democrat

În condițiile declanșării răscoalei țărănești din 1907, Partidul Conservator incapabil să rezolve criza se va retrage de la guvernare. Având concursul total a lui Take Ionescu, D. A. Sturdza revine la guvernare. Această situație va duce la o mai mare înăsprire a relațiilor cu liderul conservator P. P. Carp care va încerca să anihileze orice posibilitate prin care Take Ionescu ar fi putut ajunge șef al Partidului Conservator. Măsurile restrictive adoptate de Carp împotriva lui Take Ionescu și a adeptilor săi l-au determinat pe acesta să se retragă din Partidul Conservator și să înființeze propriul partid, Partidul Conservator Democrat în 1908. Partidul Conservator Democrat va deveni exponentul maselor ce nu își mai găseau locul în nici unul din cele două partide tradiționale istorice. Burghezia din orașe, funcționarii publici, avocații, profesorii vedeau în Take Ionescu liderul capabil să le expună doleanțele și l-au urmat necondiționat, în număr din ce în ce mai mare. Regele Carol I, din dorința de a-și păstra neschimbat sistemul rotativei guvernamentale nu-l va chema singur niciodată la guvernare, în ciuda faptului că, partidul obține în special, în perioada 1908-1910, succese electorale nemaîntâlnite sub vot censitar.

Partidul, în frunte cu șeful său, la 14 octombrie 1912, va ajunge la putere în cadrul guvernului de colaborare Titu Maiorescu – Take Ionescu în scopul, dorit de rege, de a face față evenimentelor generate de criza balcanică. Guvernul de colaborare Titu Maiorescu – Take Ionescu a avut drept scop conducerea țării în timpul crizei balcanice. În afara preocupării externe, guvernul inițiază și unele măsuri pe planul politicii interne, aducând în Parlament proiecte, care au devenit legi, între care: suprimarea taxei licențelor, conservarea și restaurarea monumentelor istorice, prin constituirea Comisiei monumentelor istorice, înființarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale, modificări ale legii organizării comunelor, ale legii drumurilor, deschiderea unui credit de 50 milioane pentru clădiri școlare în mediul rural ș.a.

Ultimul succes al guvernului a fost intermedierea păcii dintre Grecia și Turcia, la sfârșitul lui octombrie 1913, prin talentul și ingeniozitatea lui Take Ionescu. La 17 decembrie 1913, Titu Maiorescu și Take Ionescu hotărăsc să provoace demisia guvernului de colaborare pentru a lăsa locul liberalilor și aplicării programului lor de reforme agrară și electorală. Până la dispariția sa în 1922, partidul nu va mai deține un rol important în viața politică românească.

III. Take Ionescu și politica externă a României până la primul război mondial

III. 1. Opțiuni și acțiuni pro-Antantiste

Dintre toți oamenii politici ai generației sale, Take Ionescu a fost cel care, indiferent dacă se afla la guvern sau în opoziție, a întreținut cele mai stăruitoare legături cu miniștrii și corespondenții de presă acreditați la București, și care a întreprins cele mai numeroase călătorii în străinătate, în căutarea de contacte și amiciții și în tabăra Antantei, preocuparea sa permanentă fiind de a deschide României, printr-o atentă politică externă, calea spre realizarea unității sale politice.

III. 2. Alături de Titu Maiorescu în gestionarea crizei balcanice

La 14 octombrie 1912 se formează cabinetului Titu Maiorescu – Take Ionescu, ultimul deținând funcția de ministru de interne, precum și unele atribuții de politică externă, guvernul de colaborare rezultând din frământările înregistrate în zona balcanică, în urma căreia România își va mări teritoriul prin alipirea Cadrilaterului dobrogean, consfințindu-se în fapt, existența celui de al treilea partid în viața politică a țării. După războiul balcanic și încheierea Păcii de la București, guvernul prezidat de Titu Maiorescu se va retrage pentru a face loc guvernului liberal condus de Ion I. C. Brătianu ce urma să implementeze noul său program de reforme mult așteptate.

III. 3. Take Ionescu în rol de mediator internațional

În octombrie–noiembrie 1913 Pacea încheiată la București părea periclitată de imposibilitatea încheierii unei înțelegeri între greci și turci în vederea împărțirii insulelor din Marea Egee și administrarea acestora. La cererea lui Elefterios Venizelos, prim-ministru al Greciei în perioada 1910-1915, Take Ionescu va media cu deplin succes încheierea păcii dintre Turcia și Grecia, împiedicând astfel reizbucnirea unui nou conflict în zona balcanică. Misiunea pacificatoare a lui Take Ionescu, a dovedit, totodată, rolul și prestigiul pe care

ajunsesse să-l dețină România în zonă. Acțiunea diplomatică a lui Take Ionescu a însemnat, de asemenea, și un succes de prestigiu al omului politic român, întreaga acțiune fiind considerată ca benefică pentru situația din sud-estul Europei. După încheierea păcii de la Atena, Primăria capitalei elene i-a acordat lui Take Ionescu titlul de cetățean de onoare, iar rectorul universității din Atena îi acorda diploma de doctor al instituției, distincție primită până atunci numai de William Gladstone și Georges Clémenceau.

IV. În vâltoarea afirmării și înfăptuirii năzuințelor naționale

IV.1. Declanșarea primei conflagrații mondiale. Optând pentru soluția neutralității

Politica de pace în Balcani, favorizată și susținută în 1912-1913 de Take Ionescu, se va izbi de nebunia războinică a politicii austro-ungare, care după cum era de așteptat, a căutat prin toate mijloacele o revanșă necesară prestigiului său. Cercurile politice austro-ungare urmăreau cu consecvență planurile expansioniste în Peninsula Balcanică. Anexarea Bosniei și Herțegovinei, diversele presiuni asupra Serbiei exercitate fie direct, fie prin intermediul unor forțe politice extremiste bulgare, îndeosebi în perioada războaielor balcanice, încercarea de declanșare a războiului mondial după Pacea de la București din 1913, constituie dovezi incontestabile ale unei orientări certe spre agresiune a Austro-Ungariei. Pretextul pentru invadarea Serbiei l-a constituit asasinatul de la Sarajevo din 28 iunie 1914, în urma căruia Austro-Ungaria, susținută și de Germania va trimite acel infam ultimatum Serbiei. Fin analist politic și cunoscător al realităților politice internaționale, Take Ionescu va preconiza cu mare exactitate care vor fi urmările războiului mondial ce se declanșase asupra umanității.

Take Ionescu presupunea mai întâi „o reînviere a urii dintre națiuni cum n-a mai fost de veacuri”; apoi, „o mișcare precipitată spre ideile de extremă stângă, spre acele numite socialiste [...] odată ce, prin dezlănțuirea înspăimântătoarei catastrofe, clasele conducătoare vor apărea în ochii maselor mai incapabile decât le crezuseră ele”; în al treilea rând, va fi „o cascadă a tronurilor”, de pe urma căreia nu vor scăpa decât acei suverani care sunt un fel de președinți de republică ereditari, ca regele Angliei, de pildă, cascadă care va ieși tocmai dintr-un război dezlănțuit de suveranii absoluți. În sfârșit, războiul acesta va grăbi cu 50 de ani ridicarea Statelor Unite la hegemonia morală a rasei albe, ceea ce lui i se pare interesant, fiind

vorba de experiența unei civilizații noi, fără prejudecăți, fără caste, obiceiuri monarhice sau aristocratice, fără certuri istorice”. (Take Ionescu, *Amintiri*)

În cadrul ședinței Consiliului de Coroană întrunit la Sinaia la 3 august 1914, primul de acest fel în istoria țării, după ce fusese amânat cu aproape două zile pentru ca Take Ionescu să se poată întoarce în țară, se decide aproape în unanimitate ca România să urmeze politica de neutralitate față de războiul aflat în desfășurare. Pentru Take Ionescu neutralitatea nu reprezenta însă, decât prima etapă a unei acțiuni menite în cele din urmă să ducă România în tabăra Franței, Rusiei și Angliei, aceasta fiind, pe plan extern, cea mai sigură cale pentru realizarea idealului național al românilor. În lunile ce au urmat, pe plan intern, în vechea Românie, ca și în Transilvania, mișcarea unionistă din ale cărei prime rânduri va face parte și Take Ionescu, a luat o amploare fără precedent, majoritatea grupărilor și partidelor politice orientându-și activitatea în funcție de un singur obiectiv: reîntregirea țării.

Acțiunile menite a determina intrarea României în război de partea Antantei se intensifică în decursul anilor 1914-1915, în această perioadă Take Ionescu rostind discursul său antologic din Camera, în ședințele din 16 și 17 decembrie 1915, cunoscut sub denumirea *Politica instinctului național*, tradus în franceză și engleză și conținând adevărate pagini de antologie în care oratorul cercetează înțelesul adânc al marelui război și importanța consecințelor lui, exprimându-și încrederea în înfrângerea finală a Germaniei; apoi cercetând situația României în acest conflict mondial, el afirmă că a sunat ceasul care impune necesitatea ruperii acestei alianțe pentru totdeauna, ca una ce stă în contradicție cu aspirațiile neamului nostru. România va renunța la neutralitate abia la 15/28 august 1916, după ce cu câteva zile mai înainte Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri, semnase tratatul de alianță cu Anglia, Franța, Italia și Rusia prin care se recunoșteau, pe baza principiului naționalităților, revendicările României față de Austro-Ungaria.

IV. 2. Membru al guvernului național. Exilul la Paris

Angajarea României în război odată decisă, căci numai alegerea momentului se făcuse sub presiunile Antantei, care amenințase cu nerespectarea ulterioară a drepturilor ei la realizarea statului național unitar, a fost totală. În primele 5 luni evenimentele militare legate de acțiunea României s-au derulat însă foarte repede și în defavoarea ei. După lupte deosebit de grele, armatele românești, care trebuiau să apere frontiere prea lungi, cu efective și armament insuficiente, au fost încercuite și respinse de peste tot spre câmpia munteană. La 6

decembrie în urma ocupării Bucureștiului, regele, guvernul, corpurile legiuitoare și celelalte autorități de stat se văd nevoite să se retragă la Iași, pe un teritoriu care reprezenta abia o treime din regat și care suporta toată povara războiului.

În această deosebit de gravă situație, Ion I. C. Brătianu a propus o formulă de guvern național, încă de la finele lui septembrie 1916. Take Ionescu lua parte, în numele partidului său, la ședințele Consiliului de Miniștri, chiar din primele luni ale războiului, ca invitat permanent al guvernului Brătianu. Astfel, el a propus ca Al. Marghiloman și Take Ionescu, șefii partidelor de opoziție, să intre în guvern fără portofolii pentru a nu avea răspunderea administrativă. În urma adoptării reformelor în 1917 și a diferențelor de opinii dintre cei doi lideri Ion I. C. Brătianu și Take Ionescu în privința încheierii păcii separate cu Germania, se declanșează criza ministerială în urma căreia Take Ionescu se va retrage din guvern. În urma încheierii Păcii separate cu Puterile Centrale, Take Ionescu este nevoit să părăsească țara, figurând printre primii pe lista persoanelor indezirabile.

IV. 3. Activitatea diplomatică și propagandistică în slujba idealului național

Ajungând la Paris la 22 iulie 1918, prima grijă a lui Take Ionescu a fost de a risipi falsa atmosferă creată în jurul României, și de a arăta că poporului român se desolidariza de pacea încheiată cu toată înverșunarea. Prin activitatea sa neobosită, unită cu a celorlalți exponenți români ai emigrației, prin zecile de interviuri și articole publicate în principalele ziare franceze și engleze, prin numeroase conferințe și discursuri rostite în cadrul celor mai înalte instituții ale Franței și nu numai, prin întâlniri și discuții cu cei mai reprezentativi bărbați de stat francezi și englezi, Take Ionescu izbuteste să împrăștie atmosfera nefavorabilă creată în jurul României și să dobândească înțelegerea acestora pentru situația grea în care se găsea izolată țara.

Datorită existenței emigrației și activității *Consiliului național al unității române*, înființat de Take Ionescu la Paris, România nu și-a pierdut calitatea de aliată a puterilor Antantei. Bucuria victoriei va fi umbrită de dezamăgirea provocată de Ion I. C. Brătianu care nu-l va convoca în delegația ce s-a prezentat la Conferința de pace de la Paris, în vederea reprezentării intereselor României, deși, datorită neostenitei sale activități de propagandă din Anglia și Franța ar fi fost mai mult decât îndreptățit.

V. În amurgul carierei politice și al vieții

V. 1. Un „mare necunoscut” pe scena politică a României Mari?

Reîntors la București, Take Ionescu reintră în vârtoarea politicii interne. Prima sa grijă, pentru a-și asigura baza electorală, a fost reorganizarea Partidului Conservator Democrat și dotarea lui cu un nou program impus de noile realități. La alegerile din toamna anului 1919, s-au dus tratative pentru o colaborare cu Liga Poporului a generalului Averescu, a cărei realizare se va înregistra abia în 1920. Colaborarea taciștilor la guvernul Al. Averescu s-a făcut în conformitate cu angajamentul luat de general față de Take Ionescu, Take Ionescu preluând Ministerul de Externe.

V. 2. Inițiator al Micii Înțelegeri

Odată obținută consacrarea juridico-diplomatică a României Mari, o prioritate pentru cabinetul condus de Alexandru Averescu a fost crearea unei alianțe defensive a statelor situate între Marea Baltică și Marea Neagră. Această preocupare, justificată de contextul politico-strategic din regiune, devine definitivă în activitatea diplomației românești condusă strălucit de către Take Ionescu. Intrarea sa, ca ministru de externe, în guvernul generalului Averescu (13 iunie 1920) îi va oferi prilejul de a începe discuțiile necesare cu omologii săi din țările menționate și în cele din urmă să realizeze, deși nu în întregime, marele său proiect. Mica Înțelegere avea semnificația unei organizații regionale de state, aliate ale Franței, menită să-și apere interesele în garantarea frontierelor stabilite prin tratatele de pace de la Paris.

Întemeierea Micii Înțelegeri a fost și ultima acțiune politică importantă al lui Take Ionescu. Dorința liberalilor de a reveni la putere, de care nu erau obișnuiți să stea departe prea multă vreme a precipitat criza politică ce va duce mai apoi la retragerea guvernului Averescu.

V. 3. Take Ionescu, prim ministru în ultima guvernare conservatoare a țării. Ieșirea din scenă.

La 13 decembrie 1921, regele Ferdinand accepta demisia președintelui Consiliului de miniștri, Al. Averescu, investindu-l pe Take Ionescu cu sarcina formării noului guvern, ca o favoare făcută regelui Ferdinand pentru a netezi drumul spre guvernare liberalilor. După o guvernare de o lună, guvernul Take Ionescu primește votul de blam și este nevoit să se retragă. Take Ionescu va pleca pentru a se recrea în Italia, fapt necesar după cum îi mărturisea într-o conversație particulară contelui Tisza, prim ministru al Ungariei, pentru a putea funcționa optim și pentru a se detașa de convulsiile politice interne.

Vestea încetării din viață la 21 iunie 1922, într-un sanatoriu din Roma, a celui care a fost Take Ionescu a produs în toată țara consternare. Abia atinsese 63 de ani. A fost înmormântat în curtea mănăstirii Sinaia, după cum și-a dorit, șeful guvernului Ion I. C. Brătianu, rostind cuvântarea funebră și ocupându-se personal de întreaga ceremonie.

Bibliografie selectivă

I. Izvoare istorice

I.1. Arhive

Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C)

- 1.Fond Take Ionescu, 1900-1912.
- 2.Fond Președinția Consiliului de Miniștri, 1920.

Biblioteca Academiei Române (B.A.R.)

- 1.Fond Titu Maiorescu, 1902-1913.
2. Fond Take Ionescu, 1913, 1917, 1918.
3. Fond dr. Constantin I. Istrati, 1898.

Biblioteca Națională a României, (B. N. R.)

1. Fond Brătianu.
2. Fond Saint Georges.
3. Fond Titu Maiorescu.

I.2 Documente editate

1. *Cartea Verde. Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României, septembrie 1912 - august 1913*, Editura Minerva, București, 1913, p. 173.
2. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1886–1891, 1893-1895, 1897-1899, 1905, 1907-1914, 1916, 1917, 1919-1922.
3. *Dezbaterile Senatului*, 1893, 1894, 1910, 1911, 1916, 1917.
4. *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României*, Imprimeria Statului, București, 1913.
5. *Documente interne și externe: februarie 1920-decembrie 1920*, vol. 6, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

6. *1918 la români. Desăvârșirea unității naționale statale a poporului român. Documente externe, 1879-1916*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

I.3. Memorii, jurnale, amintiri, discursuri

1. Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, V, Editura Humanitas, București, 1991.
2. Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, vol. I, II, III, IV, ediție de Aristița și Tiberiu Avramescu, București, Editura Eminescu, 1987.
3. Berthelot, Henri, *Jurnal și corespondență (1916-1919)*, ediția a II-a, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000.
4. Bossy, Raul, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. I, Editura Humanitas, București, 1993.
5. Bianu, Vasile, *Însemnări din războiul României Mari*, vol. I, Editura Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1926.
6. Brătianu, Vintilă I., *Crize de stat 1901-1907-1913*, Editura Institutul de Educație și Arte Grafice "Flacăra", București, 1913.
7. Cancicov, Vasile, Th., *Impresiuni și păreri generale din timpul războiului României*, vol. II, Editura Atelirele Societății „Universul”, București, 1921.
8. Carada-Theodorian M., *Efimeridele. Însemnări și amintiri 1908-1928*, Editura Tipografia "Seráfica" Săbăoani, Roman, 1937.
9. Carp, P. P., *Discursuri parlamentare*, ediție de Marcel Duță, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, București, 2000.
10. *Ce s-a scris, ce s-a vorbit și funeraliile la moartea lui Take Ionescu 21 iunie – 1 iulie 1922*, Turnu Severin, 1922.
11. Dabija, G. A., *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria (1910-1913)*, București, 1936.
12. Dobrescu, Dem., I., *Patru ani de decanat. Panegirice, Decisiuni, Discursuri și Articole*, Editura Tipografia „Curierul judiciar”, Soc. An., București, 1923.
13. Duca, Ion, G., *Memorii*, vol. I, II, ediție de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992.

14. Idem, *Memorii*, vol. III, IV, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1994.
15. Idem, *Portrete și amintiri*, Editura „Cartea românească”, București, 1922.
16. Filipescu, Nicolae, *Discursuri politice*, Editura Minerva, București, 1915.
17. Grădișteanu, I. C., *Criza balcanică și politica României. Discurs rostit în ședința Camerei de la 16 decembrie 1913*, Imprimeria Statului, București, 1914.
18. Ionescu, Take, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție de Nicolae Șerban Tanașoca, Editura Fundației Pro, București, 2005.
19. Idem, *Constituirea Partidului Conservator-Democrat. Discursurile d-lui Take Ionescu de la 20 ianuarie – 22 iunie 1908*, publicate de Barbu Păltineanu și Mihail Dragomirescu, Atelierele Grafice Socec &Co, București, 1908.
20. Idem, *Corespondența cu Adina*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2010.
21. Idem, *Discurs rostit în ședința Camerei de la 13 februarie 1888*, Editura ziarului „Epoca”, București, 1888.
22. Idem, *Discursuri politice*, vol. I, Editura Librăriei Stork & Muller, București, 1897.
23. Idem, *Discursuri politice*, vol. II, partea I, 1892-1893, Editura Stabilimentului de Arte Grafice Albert Baer, București, 1902.
24. Idem, *Discursuri politice (1896-1899)*, vol. III, Editura Librăriei Socec, București, 1903.
25. Idem, *Discursurile domnului Take Ionescu rostite în ședințele Camerei Deputaților de la 24 și 30 noiembrie 1910*, Atelierele Societății Anonime pe Acțiuni “Adevărul”, București, 1910.
26. Idem, *Pentru România Mare: discursuri din războiu: 1915-1917*, Editura Lumea nouă, București, 1919.
27. Idem, *Politica instinctului național. Discurs rostit în ședințele de la 16 și 17 decembrie 1915*, Camera Deputaților, București, 1916.
28. Idem, *Programul Partidului Democrat*, [s.n.], București, 1920.
29. Idem, *Souvenirs*, Editura Payot, Paris, 1919.
30. Iorga, Nicolae, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea a II-a, Editura “Bucovina”, București, 1939.
31. Idem, *Oameni cari au fost*, vol. III, Editura Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1936.
32. Lahovary, Em. Alexandru, *Amintiri diplomatice. Constantinopol (1902-1906). Viena (1906-1908)*, ediție de Adrian Stănescu și Laurențiu Vlad, Editura Institutul European, București, 2009.

33. Maiorescu, Titu, *Discursuri parlamentare*, vol. V, Editura Librăriei Soces, București, 1899.
34. Idem, *România și războiul mondial. Însemnări zilnice inedite*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1999.
35. Idem, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1995.
36. Marghiloman, Alexandru, *Note politice*, vol. I, V, Editura Institutul de Arte Grafice Eminescu, București, 1927.
37. Micșunești-Polizu N., *Niculae Filipescu. Însemnări 1914-1916*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936.
38. Mossolov, A. A., *Misiunea mea în România*, Editura Silex, București, 1997.
39. Negulescu, Demetru, *Dobrogea și politica externă a României. Discurs pronunțat în Camera Deputaților la 18 decembrie 1913*, Tipografia profesională, Dimitrie C. Ionescu, București, 1914.
40. Popescu, Stelian, *Amintiri*, ediție de Ioan Oprișan, Editura Albatros, București, 2000.
41. Pușcariu, Sextil, *Memorii*, Editura Minerva, București, 1978.
42. Russu-Abrudeanu, Ion, *Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat. Fapte, documente, facsimile*, Editura Curtea Domnească, București, 1931.
43. Salcă, Horia; Salvan, Florin, *Dr. Alexandru Vaida Voevod: corespondență 1918-1919*, Editura Transilvania Expres, Brașov, 2001.
44. Scott, Lenox, Hugh, *Some Memories of a Soldier*, The Century Co., New York - London, 1927.
45. Sturdza, D. A., *Chestiunea națională*. Discurs rostit în întrunirea publică de la 25 septembrie din sala Orfeu, Tipografia “Voința Națională”, București, 1894.
46. Tisza, Étienne, *Lettres de guerre (1914-1916)*, Paris, 1932.

I.4. Presă și publicații periodice

1. „Acțiunea”, 1905, 1911, 1912.
2. „Adevărul”, 1894, 1913, 1921, 1922, 1929.
3. „Aurora”, 1921.
4. „Conservatorul”, 1901, 1905, 1908

5. „Curierul judiciar”, 1922.
 6. „Democrația conservatoare”, 1908.
 7. „Dimineața”, 1919, 1929.
 8. „Epoca”, 1887, 1913, 1920, 1921.
 9. „Evenimentul”, 1916, 1917.
 10. „Flacăra”, 1892.
 11. „Îndreptarea”, 1921.
 12. „Lupta”, 1921.
 13. „Neamul românesc”, 1914
 14. „Opinia”, 1907 - 1909, 1914, 1915
 15. „Ordinea”, 1908.
 16. „Reforma”, 1908.
 17. „Românimea”, 1919.
 18. „Românul”, 1890, 1891.
 19. „Săptămâna”, 1908.
 20. „Telegraful roman”, 1915.
 21. „Timpul”, 1896, 1897, 1898.
 22. „Universul”, 1914, 1920.
 23. „Viața românească”, 1912.
 24. „Viitorul”, 1908, 1911, 1914, 1918.
 25. „Voința Națională”, 1887, 1895.
-
26. Bitoleanu, Ion, *Lupta partidelor politice pentru guvernare (1921-1922)*, în „Studii”, tomul XXV, nr. 4, 1972.
 27. Columbeanu, Sergiu, *Mărăști, Mărășești, Oituz în documente militare străine*, în „Revista de istorie”, tom XXX, nr. 7, 1977.
 28. Florescu, Gheorghe I., *Raporturi româno-americe în anii primului război mondial. Misiunea Hugh L. Scott (1917)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>”, XXV, 2, 1988.
 29. La Gorce, John, Oliver, *Roumania and its Rubicon*, în “The National Geographic Magazine”, vol. XXX, nr. 3, Washington, septembrie, 1916.
 30. Leuștean, Lucian, *De ce nu s-a alăturat România “Micii Înțelegeri” în vara anului 1920?*, în “Anuarul Institutului de istorie <<A. D. Xenopol>>”, tom XXXVII, 2000.
 31. Stanciu, Ion, *Stanley Washburn, an American war correspondent on the Romanian front. September-November 1916*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, 2, 1976.

32. Vitcu, Dumitru, *Comments concerning the visit of general Hugh L. Scott at Iași in the summer of the year 1917*, în “Analele Universității Al. I. Cuza”, tom XL-XLI, 1994-1995.
33. Idem, *Diplomatul american Charles J. Vopicka în România anilor 1913-1920*, în “Anuarul Institutului de Istorie << A.D.Xenopol>>”, tom XXXV, 1998.
34. Idem, *Românii în presa americană (1859-1918)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>”, XXIII |1, Iași, 1986.
35. Idem, *România și dilema angajării în prima conflagrație mondială. Percepții americane*, în „Codrul Cosminului”, VI, nr. 8-9, Suceava, 2002-2003.
36. Vlad, Radu, Dan, *Opt scrisori inedite ale lui Nicolae Titulescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D.Xenopol>>”, tom XXV, Iași, 1988.

II. Lucrări generale

1. Arion, Dinu C., *Curs de istorie diplomatică (1713-1914)*, [s.n.], București, 1930.
2. Atanasiu, Victor; Iordache, Anastasie; Iosa, Mircea; Oprea, Ion M.; Oprea, Paul, *România în primul război mondial*, Editura Militară, București, 1979.
3. Babeș, Mircea, *Politica externă a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
4. Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2002.
5. Berstein, Serge; Milza, Pierre, *Istoria Europei, vol. IV, Naționalismele și Concertul european. Secolul XIX (1815-1919)*, ediție îngrijită de Ovidiu Pecican, Editura Institutul European, Iași, 1998.
6. Bitoleanu, Ion, *Din istoria României moderne (1922-1926)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
7. Idem, *Politica externă a României Mari în dezbateri parlamentare (1919-1939)*, Editura Mondograf, Constanța, 1995.
8. Botoran, Constantin; Calafeteanu, Ion; Campus, Eliza; Moisiuc, Viorica, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Trimful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
9. Brătianu, Gheorghe I., *Originile și formarea unității românești*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1998.
10. Bröte, Eugen, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Tipografia <<Voința Națională>>, București, 1895.
11. Bulei, Ion, *Atunci când veacul se năștea...lumea românească 1900-1908*, Editura Eminescu, București, 1990.

12. Idem, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, Editura Politică, București, 1987.
13. Idem, *Viața în vremea lui Carol I*, Editura Tritonic, București, 2005.
14. Buzatu, Gheorghe (coord.), *Aspecte ale luptei pentru unitate națională*, Editura Junimea, Iași, 1983.
15. Buzatu, Gheorghe; Dumitrescu, Horia; Dobrinescu, Florian, Valeriu, *Diplomație și diplomați români*, vol. I, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010.
16. Campus, Eliza, *Din politica externă a României (1913-1947)*, Editura Politică, București, 1980.
17. Eadem, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968.
18. Eadem, *România în sud-estul Europei (1912-1945) în România în sud-estul Europei. Culegere de studii*, Editura Politică, București, 1979.
19. Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, București, Editura Albatros, 1993.
20. Caragiale, Luca, Ion, *„Moftul român”*, Editura Moldova, Iași, 1991.
21. Carp, M., *Partidele politice și reformele constituționale*, București, 1918.
22. Căpreanu, Ioan, *Istoria partidelor politice românești (de la 1859-2002)*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2009.
23. Căzan, Gheorghe, Nicolae; Rădulescu-Zoner, Șerban, *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
24. Ciachir, Nicolae, *Marile puteri și România (1856-1947)*, Editura Albatros, București, 1996.
25. Câncea, Paraschiva, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, Editura Științifică, București, 1974.
26. Câncea, Paraschiva; Iosa, Mircea; Stan, Apostol (coord), *Istoria Parlamentului și-a vieții parlamentare din România până la 1918*, Editura Academiei, București, 1983.
27. Cârțână, Iulian; Șeftiuc, Ilie, *Dunărea în istoria poporului român*, Editura Științifică, București, 1977.
28. Costescu, D., *Fazele ministeriale în România 1862-1930*, Editura Universul, București, 1930.
29. Dascălu, Nicolae, *Relații româno-polone în perioada interbelică (1919-1939)*, Editura Academiei, București, 1991.
30. Dobrinescu, Florin, Valeriu, *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Editura Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1986.
31. Drăghicescu, Dimitrie, *Partide politice și clase sociale*, Editura Reforma socială, București, 1923.
32. Forbes, Nevill; Toynbee, Arnold, J.; Mitrany, D.; Hogarth, D. G., *The Balkans. A history of Bulgaria. Serbia. Greece. Rumania. Turkey*, AMS PRESS, INC., New York, 1971.
33. Hanotaux, Gabriel, *La guerre des Balkans et l'Europe: 1912-1913*, Editura Librairie Plon, Paris, 1914.

34. Hitchins, Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, vol. II, ediție de Pompiliu Teodor, Editura Dacia, Cluj, 1992.
35. Hrenciuc, Daniel, *România și Polonia 1918-1931. Relații politice, diplomatice și militare*, Editura Axa, Botoșani, 2002.
36. Iacob, Gheorghe, *România în epoca modernizării*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.
37. Iordache, Anastasie, *Criza politică din România și războaiele balcanice (1911-1913)*, Editura Paideia, București, 1998.
38. Iordache, Anastasie, *Parlamentul României în anii reformelor și-a primului război mondial 1907-1918*, Editura Paideia, București, 2001.
39. Idem, *Reorientarea politică a României și neutralitatea armată 1914-1916*, Editura Paideia, București, 1998.
40. Idem, *Viața politică în România (1910-1914)*, Editura Științifică, București, 1972.
41. Iordan, Constantin, *România și relațiile internaționale din sud estul european: probleme ale păcii, securității și cooperării (1919-1924)*, Editura All, București, 1999.
42. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor. Întregitorii*, vol. X, [s.n.], București, 1939.
43. Idem, *Supt trei regi. România contemporană de la 1904 la 1930*, ediție de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Editura Pro, București, 1999.
44. Iosa, Mircea; Lungu, Traian, *Viața politică în România (1899-1910)*, Editura Politică, București, 1977.
45. Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru reîntregirea României: 1916-1919*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
46. Lungu, Traian, P., *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888-1899)*, Editura Științifică, București, 1967.
47. Maiorescu, Titu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, Editura Universității Independente „Titu Maiorescu”, București, 2002.
48. Mamatey, Victor S., *The United States and East Central Europe (1914-1918)*, Princeton, New Jersey, 1957.
49. Mamina, Ion; Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, vol. I, II, Editura Silex, București, 1994.
50. Meitani, Radu, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856-1930*, Editura Eminescu, București, 1943.
51. Moisiuc, Viorica, *Premisele izolării politice a României*, Editura Humanitas, București, 1991.
52. Eadem, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918-1940*, în *Probleme de politică externă a României 1918-1940*, vol. II, Editura Militară, București, 1977.
53. Murgescu, Bogdan, *Istoria României în date*, Editura Corint, București, 2001.

54. Murnu, George, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediție N. Șerban Tanașoca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984.
55. Mușat, Mircea; Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire. 1918-1933*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
56. Idem, *Viața politică în România, 1918-1921*, Editura Politică, București, 1976.
57. Nanu, Frederic C., *Politica externă a României (1918-1933)*, Editura Institutul European, Iași, 1993.
58. Negulescu, Gogu, *Rumania's Sacrifice*, The Century Co., New York, 1918.
59. Netea, Vasile, *Spre unitatea statală a poporului român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
60. Netea, Vasile; Marinescu, Gheorghe, C., *Liga culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Editura Junimea, Iași, 1978.
61. Nuțu, Constantin, *România în anii neutralității. 1914-1916*, Editura Științifică, București, 1972.
62. Idem, *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare în desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei, București, 1968.
63. Oncescu, Iulian, *Texte și documente privind istoria modernă a românilor (1774-1918)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2011.
64. Papacostea, Alexandru, *România politică. Doctrină. Idei. Figuri (1907-1925)*, ediție de Ștefan Zeletin, Editura Bucovina, București, f.a.
65. Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1983.
66. Peneș, Gabriel, *Take Ionescu și Partidul Conservator-Democrat (1908-1912)*, Editura Monteoru, București, 1998.
67. Peneș, Nicolae, *Alexandru Marghiloman. Lordul valah (O viață cu luminile și umbrele ei)*, Editura Alpha, Buzău, 2007.
68. Petrașcu, Nicolae, *Evoluția politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918-1938)*, Editura Bucovina, București, 1939.
69. Peyfuss, Demeter, Max, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
70. Platon, Gheorghe, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003.
71. Pohoăță, Nicu, *Politica externă a României în timpul războaielor balcanice (1912-1913)*, Editura Pro Universitaria, București, 2010.
72. Popescu-Boteni, Stelian, *Relațiile între România și SUA până în 1914*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1980.
73. Popescu, Chiriac, Marian, *Relații militare româno-polone (1919-1939)*, Editura Sigma, București, 2001.

74. Popișteanu, Cristian, *România și Antanta Balcanică*, Editura Politică, București, 1971.
75. Rangheț, Boris, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial (1916-1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.
76. *România în relațiile internaționale 1699-1939*, Editura Junimea, Iași, 1980.
77. Ioan Scurtu (coord.), *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Editura Didactică și Pedagogică, 1982.
78. Spector, Sherman David, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, The Center for Romanian Studies. The Romanian Cultural Foundation, Iași, 1995.
79. Stan, Apostol, *Putere politică și democrație în România*, Editura Albatros, București, 1995.
80. Stan, Apostol; Iosa, Mircea, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
81. Stanciu, Ion, *Aliați fără alianță. România și S.U.A.(1914-1920)*, Editura Albatros, București, 1992.
82. Stanomir, Ioan, *Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
83. Sultan, Dumitru, *Preliminarii ale făuririi statului național unitar român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
84. Tafrați, Orest, *Propaganda românească în străinătate*, Editura Ramuri, Craiova, 1920.
85. Topor, Claudiu, Lucian, *Germania, România și războaiele balcanice (1912-1913)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008.
86. Tuțu, Dumitru, *România și războaiele balcanice*, [s.n., s.a.].
87. Vanku, Milan, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei*, Editura Politică, București, 1979.
88. Vitcu, Dumitru, *Relații româno-americane timpurii. (Convergențe și divergențe)*, Editura Albatros, București, 2000.
89. Xenopol, Alexandru D., *Românii și Austro-Ungaria*, Editura Tipografia H. Goldner, Iași, 1914.
90. Zaharia, Gheorghe; Botoran, Constantin, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919-1939)*, Editura Militară, București, 1981.
91. Zbucnea, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Editura Biblioteca Bucureștenilor, București, 1999.
92. Idem, *România și războaiele balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999.
93. Zeletin, Ștefan, *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, Editura Cultura Națională, București, 1925.

III. Lucrări speciale

1. Achim, V.; Socolan, A., *Dr. V. Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Editura Muzeul Județean, Baia Mare, 1968.
2. Alexandrescu, Constantin, *Mic dicționar diplomatic român*, Editura Politică, București, 1967.
3. Averescu, Alexandru, *Uzurparea de la 4 iunie 1927*, Editura Îndreptarea, București, 1927.
4. Bitoleanu, Ion, *Șefi de partide priviți cu ochii vremii lor*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006.
5. Bodea, Cornelia; Seton-Watson, Hugh, R. W. *Seton-Watson și românii 1906-1920*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
6. Braniște, Teodorescu, Tudor, *Clémenceau (1841-1929). Omul. Opera*, Editura Atelierele “Adevărul” S.A., București, f.a.
7. Deac, Augustin, *1907 văzut peste hotare*, Editura Științifică, București, 1967.
8. Diamandi, Sterie, *Galeria oamenilor politici*, Editura Gesa, București, 1991.
9. Eliescu, M. Aureliu, *Take Ionescu*, Editura Universul, București, 1929.
10. Gane, C., *P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. II, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010.
11. Iancovici, D., *Take Ionescu*, ediție de Radu Păiușan, Editura De Vest, Timișoara, 2004.
12. Ionescu, Take, *În chestiunea Banatului și a politicei noastre externe*, [s.n.], București, 1920.
13. Idem, *Macedonia*, Editura Tipografiei <<Epoca >>, București, 1897.
14. Idem, *Originea războiului. Depoziția unui martor*, Atelierele Socec, București, 1915.
15. Idem, *România de la Caracal în anul Silistriei*, București, 1913.
16. Iordache, Anastasie, *Ion I. C. Brătianu*, Editura Albatros, București, 1994.
17. Idem, *Take Ionescu*, ediția a II-a rev., Editura Universal Dalsi, București, 2008.
18. Iordan, Constantin, *Venezelos și românii*, ediția a II-a completată, Editura Omonia, București, 2010.
19. Kirițescu, Constantin, *Ion I. C. Brătianu în pregătirea războiului de întregire*, Editura „Cartea românească”, București, 1936.
20. Mora, Mihail, *Take Ionescu ca avocat*, în “Curierul judiciar”, an XXIX, nr. 25, 2 iulie 1922.
21. Neamțu, Gelu, *Legiunea românilor americani, 1917-1918*, în vol. “Relațiile româno-americane în timpurile moderne”, Editura Universității “Al. I. Cuza”, Iași, 1993.
22. Netea, Vasile, *Take Ionescu (1858–1922)*, în „Diplomați iluștri”, vol. IV, Editura Politică, București, 1983.
23. Obedeanu, Constantin, V., *Take Ionescu*, București, 1908.
24. Panu, George, *Portrete și tipuri parlamentare*, Editura Lupta, București, 1893.
25. *Partidul Conservator-Democrat. Istoricul constituirii lui*, [s.n.], București, 1908.

26. Petrovici, Ion, *Figuri dispărute*, Editura Fundația pentru Literatură și Artă “Regele Carol II”, București, 1937.
27. Popescu, Stelian, *Take Ionescu. Conferință ținută în ziua de 30 noiembrie 1936 în sala Odeon, Ploiești*, Editura Ziarului “Universul”, București, 1937.
28. Seișanu, Romulus, *Take Ionescu*, Editura Universul, București, 1930.
29. Stahl, Henri, *Schițe parlamentare*, Editura Domino, București, 2003.
30. Stoica, Vasile, *În America pentru cauza românească*, Editura Universul, București, 1926.
31. Xeni, Constantin, *Take Ionescu (1858 – 1922)*, Editura Universul, București, 1932.

IV. Sursă electronică

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Take_Ionescu